

Thede Kahl, Johannes Kramer & Elton Prifti (Hg.), *Romanica et Balcanica. Wolfgang Dahmen zum 65. Geburtstag* („Jenaer Beiträge zur Romanistik”, 7), Akademische Verlagsgemeinschaft, München, 2015, XXV + 795 p.

Dinu Moscal*

Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Str. Th. Codrescu 2, 700481 Iași, România

Al șaptelea volum al seriei „Jenaer Beiträge zur Romanistik” este dedicat cunoscutului romanist Wolfgang Dahmen, ale cărui contribuții îl identifică în primul rând ca românist, așa cum se poate observa și din lista publicațiilor redată în paginile de început ale volumului (p. XI–XXV). De altfel, și ponderea studiilor de românică și poziționarea în prima parte a secțiunilor volumului indică același lucru. Desigur, pentru cei care îl cunosc, se știe că preocupările sale sînt mult mai largi, fapt ce poate fi constatat cu ușurință prin consultarea listei publicațiilor mai sus menționată. Volumul este structurat în trei secțiuni: una cu nuanțe biografice, dar, în același timp, și istorice, în ceea ce privește îndeosebi domeniul romanisticii, intitulată *Annäherungen* (p. 3–44), urmată de două secțiuni științifice, *Sprachwissenschaft* (p. 47–395) și *Kulturwissenschaft / Literaturwissenschaft* (p. 399–795).

Prima dintre cele patru contribuții ale primei secțiuni, intitulată *Alten Kameraden beim Marsch durch die Romania oder Doi filologi de școală veche* (p. 3–25), este cea a tovarășului său de drum încă de la începutul carierei sale în domeniul romanisticii și cel împreună cu care instituie seria nouă a revistei „Balkan-Archiv” (începînd cu anul 1976), un alt romanist de renume, Johannes Kramer. Contribuția sa este o imagine cuprinzătoare a romanisticii prin evenimentele și publicațiile științifice, precum și prin specialiștii implicați, începînd cu anii '70 și chiar mai devreme. Partea a doua a titlului este raportată direct la piesa lui Caragiale, *Un pedagog de școală nouă*, și caracterizează modul „demodat” de formare a unui filolog veritabil. Acestei prime contribuții îi urmează două poezii ale poetei aromâne Kira Iorgoveanu-Mantsu, apoi o contribuție a prietenului său de la Iași, Eugen Munteanu, intitulată *Wolfgang sive de amicitia* (p. 31–35), marcată și de accente autobiografice. A

patra contribuție este a lui Anton Sterbling (cunoscut publicului român și în calitate sa de membru fondator al „Aktionsgruppe Banat”), *Wie treffe ich das fremde Wort...* (p. 37–45), în care se atrage atenția și asupra altor deschideri ale romanistului Wolfgang Dahmen, etichetarea sa ca „lingvist” fiind considerată o minimalizare în raport cu tematica publicațiilor sale. Inspirat de modelul omagiatului, sociologul german—șwab bănățean emigrat din România la vârsta de 22 de ani—propune cititorilor de limbă germană câteva traduceri proprii din *Antologia de poezie populară* a lui Lucian Blaga, acestea fiind puse în raport cu traducerile din ediția bilingvă din 1995, apărută la editura „Grai și Suflet”.

Secțiunea a doua este deschisă de un romanist și românist recunoscut, elev al lui Eugenio Coseriu, Rudolf Windisch, cu o analiză a urmelor de limbă latină populară din inscripțiile romane găsite pe teritoriul provinciei romane Dacia, și anume diplomele militare și tăblițele cerate: *Vulgärlateinische Spuren in den Inscriptiones Daciae et Scythiae Minoris Antiquae?* (p. 47–65). Corpusul lingvistic de bază este extras din lucrarea menționată în titlu, însă cu referiri și la cunoscuta serie *Inscripțiile Daciei Romane*, coordonată și editată în cea mai mare parte de I.I. Russu, precum și la ediția diplomelor militare și a tăblițelor cerate editată de același I.I. Russu, împreună cu D.M. Pippidi. Obiectivul principal este identificarea «greșelilor» grafo-fonetice și morfologice, precum și a particularităților lexicale ale latinei din aria laterală orientală a României. În acest context sînt aduse în discuție și date și informații referitoare la sistemul administrativ, precum și probleme topografice. O temă nu mai puțin importantă este aprecierea corectă a contribuțiilor lui I.I. Russu, iscată de opinia lui Géza Alföldy că acesta nu s-ar ridica la așteptările specialiștilor și că n-ar fi consultat lucrările anterioare

* Adresă de corespondență: dinumoscal@yahoo.com.

din domeniu. Romanistul Windisch demonstrează că I.I. Russu nu a fost doar epigraf și arheolog, ci și un versat cunoscător al istoriei limbilor, și că lucrările sale se adresează chiar și lingviștilor romaniști. Cititorii interesați de această contribuție o pot găsi și într-o primă formă în paginile „Anuarului de lingvistică și istorie literară” (tomul LII, p. 39–54).

Petar Atanasov, romanist complet, românist recunoscut îndeosebi pentru contribuțiile sale privitoare la dialectul meglenoromân, face o excelentă sinteză a istoricului aromânilor și meglenoromânilor (*Aromâni și meglenoromâni: trecut și prezent*, p. 81–96), în care abordează atât problemele de limbă (patrionimul, limba), cât și cele de ordin cultural, istoric și geografic, sinteză încheiată cu câteva observații de perspectivă în privința limbii. O secțiune importantă a acestei sinteze este cea intitulată *Limbi sau dialecte*, în care sînt prezentate concis realitățile care indică statutul de „dialecte istorice ale limbii române de tip divergent” (p. 92) pentru cele două dialecte române sud-dunărene, ceea ce este valabil în mod evident și pentru dialectul istroromân. Aceste constatări (nu observații), care vin din partea unui românist și balcanolog ale cărui competențe sînt în afara oricărui dubiu, ar trebui să fie luate în considerare inclusiv de unul dintre editorii volumului, Thede Kahl, care folosește în lucrările sale sintagma „limba aromână”. De altfel, în domeniul romanisticii, unde criteriile lingvistice primează, aromâna, meglenoromâna și istroromâna nu pot fi considerate decît dialecte. Dacă editorului menționat mai sus i se poate trece cu vederea o asemenea abatere (rezultată din absolutizarea unor criterii de natură extralingvistică), dat fiind faptul că specializarea sa nu este lingvistica și că dă o importanță mai mare aspectelor social-politice, mai greu de înțeles, în buna tradiție a cunoașterii adevărului științific, este romanistul Michael Metzeltin (uneori coautor cu Thede Kahl), care ignoră, dintr-un motiv sau altul, realitățile amintite aici de Petar Atanasov.

Tot în această secțiune se distinge contribuția lui Otto Winkelmann, *Moderne Rumänisch-Grammatiken im Vergleich* (p. 105–137), în care sînt prezentate istoricul și particularitățile gramaticilor limbii române între anii 1987–2013, adică de la punctul limită al ultimei gramaticografii românești, realizată de către cercetătorul ieșean A. Turculeț, și pînă astăzi. După o prezentare generală a gramaticilor—întîi cele în limba română, apoi pe cele

în alte limbi—și menționarea celor nediscutate, autorul prezintă mai detaliat *Gramatica de bază a limbii române* (2011), coordonată de Gabriela Pană Dindelegan, *Rumänische Grammatik* (2013), elaborată de Maria Iliescu și Victoria Popovici, și *Romanian. An Essential Grammar* (2008), elaborată de Ramona Gönczöl-Davies. Desigur, dintre aceste gramatici prezentate mai detaliat, cea mai apreciată de către autorul articolului este *Gramatica de bază a limbii române* (p. 123), însă meritele îi revin în mod natural, aceasta fiind varianta concentrată a gramaticii Academiei Române. Menționăm în acest context, una dintre gramaticile prezentate succint, cea a lui Dumitru Irimia (*Gramatica limbii române*), a cărei ultimă ediție (2008) este elaborată și prin punerea în contrast cu gramatica Academiei Române. *Rumänische Grammatik* are parte nu doar de o prezentare detaliată, ci și de un istoric al elaborării ei. Una dintre observații privește exemplele, care sînt în mare parte create de către autoare sau preluate de pe internet, ceea ce nu corespunde tradiției gramaticilor românești. În contrast cu aceasta, gramatica lui Dumitru Irimia, mai sus amintită, în virtutea specializării autorului ei în poetică, stilistică și eminescologie, exemplifică funcțiile și raporturile preluînd citate din literatura română, adesea din opera lui Eminescu. Însă abandonarea exemplelor din literatură în *Praktische Grammatik der rumänischen Sprache* trebuie înțeleasă prin raportare la obiectivul gramaticii: accesul vorbitorului de limba germană la limba română vorbită. Din același motiv gramatica acordă o atenție deosebită registrelor vorbirii—standard, comun și popular—, chiar dacă o distincție clară între ultimele două nu este întotdeauna ușor de făcut. Ca trăsături specifice ale gramaticii pentru vorbitorii de engleză, *Romanian. An Essential Grammar*, sînt remarcate problema fonemelor inexistente în engleză (*ă* și *î*), a diftongilor și a alternanței vocalice sau consonantice în flexiune, încercarea de a găsi conjugări relativ regulate prin subdiferențieri în cadrul celor patru conjugări comun acceptate în gramaticile românești, axarea pe norma limbii vorbite în funcție de registrele formale. Prin observațiile din final se încearcă surprinderea caracteristicilor gramaticilor românești actuale, cea dintîi caracteristică indicată fiind lipsa de omogenitate, îndeosebi a gramaticilor elaborate de colective de autori, dintre care gramatica Academiei Române nu face excepție. Încercarea alinierii la noile teorii sintactice, irelevanța pentru limba vorbită actu-

ală a exemplelor din literatura secolului al XIX-lea, lipsa unei concepții clare asupra variației lingvistice și oscilarea între descriptiv și prescriptiv sînt considerate probleme a căror rezolvare integrală rămîne încă un deziderat pentru gramaticile românești.

Celelalte contribuții din domeniul românisticii din această primă parte a celei de-a doua secțiuni sînt o analiză a discursului în prima traducere completă a *Septuagintei* în limba română, analiză bazată pe ultima ediție a gramaticii Academiei Române (2008), o prezentare a sufixului românesc *-ciune*, o prezentare a supranumelor, în sensul cel mai larg, din fotbalul românesc, precum și o foarte bună analiză a numelor de străzi din Timișoara, cu accentul pe schimbarea acestora în funcție de contextul istorico-politic (Holger Wochele, *Straßennamen in Rumänien am Beispiel von Hermannstadt/Sibiu*, p. 151–168).

Articolul de tranziție dinspre românistică spre celelalte limbi romanice și cele din zona balcanică—la care se adaugă cîteva contribuții situate în planul general sau referitoare la limbi din afara cadrelor amintite—este intitulat *Sprachgeographische Konstellationen: Sardisch–Südtalienisch–Rumänisch* (p. 169–179). Autorul, Ian Reinhardt, face o scurtă expunere a corespondențelor din cadrul lexicului comun moștenit în cele trei idiomuri romanice, pornind de la contribuțiile lui Gerhard Rohlfs și de la cunoscutele lucrări lexicografice REW și DÉROM.

Urmează un studiu dedicat sefardei, *«Ich kann singen, aber nicht sprechen»: Die sephardische Renaissance auf der Bühne* (p. 181–214), în care Ioana Netchiti abordează dintr-o perspectivă sociolingvistică revirimentul mai degrabă artificial al acestui idiom ajuns aproape la statutul de „limbă moartă”. Este vorba despre ceea ce am putea numi cîntecul de le-bădă al sefardei, adică revenirea acesteia în societate, dar nu ca instrument de comunicare, ci doar ca text al compozițiilor muzicale. Citatul din titlu indică în mod clar statutul acestui idiom chiar și pentru solistele reprezentative ale comunității sefarde. Autoarea are în vedere modul în care interpretele se raportează la limbă, așa cum reiese acesta din interviurile și articolele apărute în presă, precum și impactul acestor texte ale compozițiilor muzicale în comunitatea sefardă, limba devenind un factor de identificare al comunității la nivel socio-cultural, chiar dacă textul nu este înțeles (p. 202–203).

Tot o contribuție de sociolingvistică este și cea a lui Elton Prifti, *Das Italienische der italoalbanischen*

Migranten in den USA zwischen Schriftlichkeit und Mündlichkeit (p. 347–366), însă cu evidențierea caracteristicilor lingvistice ale comunității lingvistice menționate, aici fiind vorba despre o variație lingvistică propriu-zisă. Sînt discutate particularitățile fonetico-fonologice (și ortografice), morfologice și lexicale, precum și variantele limbii italiene care constituie baza limbii comunității avute în vedere.

Trei dintre contribuții sînt de lexicologie. Unul este dedicat terminologiei alimentare osmanice păstrate în spațiul european (Wolfgang Schweickard, *«vr'ò capama, vr'ò paclava, vr'ò ciulama»*. *Sprachliche Reflexe der osmanischen Küche in Europa*, p. 221–233). Un al doilea, cel din finalul secțiunii, este dedicat terminologiei albaneze pentru transportul pe calea ferată, cu o atenție specială asupra nivelului de limbă în care funcționează (Henry Ludwig, *Zur Korrelation zwischen Infrastruktur und Sprache: Die albanische Eisenbahn und ihre gemeinsprachliche Terminologie*, p. 377–395). Cel de-al treilea are în vedere terminologia păstoritului în Alpii de sud (Werner Forner, *Nomenklaturen der Weidewirtschaft in den Südalpen*, p. 235–264), unde se găsesc în contact dialectele regiunilor Piemont, vestul Liguriei și zona Campagne din regiunea Nice. Autorul face o excelentă analiză a terminologiei păstoritului. Sînt avuți în vedere factorii de influență precum prestigiul idiomului, zona de influență, traseele mișcărilor de transhumanță și perioada de ședere în zona păstoritului, deplasările în zona de coastă pentru valorificarea produselor, precum și migrația cauzată de dificultățile economice din diverse perioade. Deși idiomurile celor trei zone se disting cu claritate prin vocabular și sistem gramatical, autorul constată că terminologia păstoritului este comună nu datorită contactului, ci datorită originii comune a idiomurilor. Articolul, de un înalt nivel științific și cu o metodologie impecabilă, este un model pentru orice cercetare de acest fel.

Temele celorlalte contribuții din această secțiune sînt: o scrisoare needitată a lui Miklosich, o versiune digitală a crestomației retoromanice, tendințe rasiste în strategiile de marketing, lingvistica discursului populist într-un interviu cu Marine Le Pen (Franz Lebsanft), perifraze verbale spaniole în discursul actual, vocabularul vaudou haitian (p. 325–345) și problema standardizării limbii în Balcani prin studiul de caz a macedonenei.

În partea a treia a volumului sînt reunite contribuțiile din domeniul studiilor culturale și cel al lite-

raturii, majoritatea autorilor fiind colegi sau studenți, doctoranzi în unele cazuri, ai omagiatului în cadrul DFG–Graduiertenkolleg 1412 „Kulturelle Orientierungen und gesellschaftliche Ordnungsstrukturen in Südosteuropa” al Universității „Friedrich Schiller” din Jena. Întimplător sau nu, multe dintre articole privesc (și) spațiul românesc.

Primul articol al secțiunii, *Überlegungen zur Region als begrifflichem Instrument* (p. 399–412), este situat în planul general. Autorul, Michael Metzeltin, face o analiză a factorilor—de ordin geografic, economic, cultural, istoric, lingvistic—care conduc la conceptul desemnat prin termenul „regiune”, un instrument important în politica europeană actuală, concept utilizat constant în mediul puterilor politice de-a lungul timpului, chiar dacă manifestat lingvistic sub alte forme, așa cum o arată autorul în partea de început a articolului.

În *Die Adressanten und Auftraggeber von Cantemirs Schriften* (p. 413–426) Klaus Bochmann prezintă opera lui Dimitrie Cantemir prin prisma a doi factori: destinatarul și receptorul. Complexitatea operei lui Cantemir, limbile în care au fost redactate scrierile sale, zonele cultural-geografice ce intră în atenția sa, rolul de deschizător de drum în mai multe planuri, sînt lucruri care ar cere ca o astfel de abordare să aibă o continuare în studiile cantemiriene. Pentru cititorii interesați de problematica lingvistică și culturală a operei lui Cantemir, contribuțiile lui Dragoș Moldovanu nu pot fi trecute cu vederea.

Un alt autor român abordat în această a treia secțiune este Mircea Eliade, cu romanele metaliterare / autoreferențiale *Întoarcerea din rai* și *Huliganii* (p. 441–454).

Christina Vogel face o analiză comparată a concepției estetice a lui Benjamin Fondane—scriitor român cunoscut îndeosebi ca scriitor de expresie franceză, evreu de origine—și a scriitorului elvețian de limbă franceză, Charles Ferdinand Ramuz, în articolul *Benjamin Fondane et C.F. Ramuz: une rencontre insolite au sein de l'espace francophone* (p. 589–599). Concepția despre limbaj și principiile estetice în literatură și film ale lui Fondane sînt alăturate celor ale lui Ramuz printr-un element de legătură din lumea cinematografică: filmul *Rapt* (1933), ecranizare a romanului lui Ramuz, *La Séparation des races*, a cărui adaptare pentru cinema și redactare a scenariului sînt făcute de Fondane.

În articolul *Ritter Pfefferkorn und die wunderbare*

Empfängnis (p. 539–557) Gabriella Schubert abordează în context est și sud-est european creația populară *Pipăruș Petru și Florea Înflorit*, apărută în *Povești ardelenesti*, culese de Ion Pop-Reteganul. În studiul său, *Der Vampir in der südslawischen und rumänischen Volksdichtung* (p. 559–588), Petra Himstedt-Vaid adună suficiente probe care atestă că o realitate asociată în mod obișnuit spațiului românesc, mai exact, celui transilvănean—vampirul—, are un statut balcanic prin prezența sa în creațiile populare ale slavilor sudici (în Bulgaria și în spațiul fostei Iugoslavii).

Prin *Ein Thüringer Schuster im Banat: Johann Caspar Steube* (p. 497–511) Victoria Popovici reabilitează un autor de literatură de călătorie și extrage o imagine etnografică și lingvistică a Banatului de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea dintr-o lucrare a acestuia apărută în 1791: *Wanderschaften und Schicksale*.

Pe baza unui corpus extras din pagina de internet a cîtorva jurnale de limbă germană importante sau a unor instituții europene sau germane sau doar din spațiul german, Esther Quicker face un studiu de imagologie contemporană (2014) asupra României, văzută ca țară (zonă turistică, prințul Charles, Dracula, cultura alimentară, dar și ca spațiu al emigrării masive, Moldova ca parte a României, nivelul de calificare în muncă, Ion Antonescu, corupția, țiganii) sau cultură (Festivalul Enescu, Brâncuși, literatura—proza și teatrul—, opera, filmul, cunoașterea limbilor străine în România). Conform datelor din 2014, germanii asociau România mai degrabă cu realități negative, „în ciuda frumuseților României” (p. 471), după cum afirmă autoarea, foarte bună cunoscătoare a limbii române și a realităților românești, după cum o arată paragraful final al contribuției sale (p. 455–474).

Martin Jung oferă o imagine a modului în care este percepută minoritatea evreilor în România prin ceea ce se observă în muzeele românești (p. 475–496). Problema antisemitismului, așa cum bine remarcă Martin Jung, este un „capitol întunecat” în istoria României, însă acesta nu poate falsifica atitudinea generală a românilor față de străini, indiferent de naționalitatea acestora. Autorul studiului «*Românii verzi*»? *Museale Selbst-, Fremd- und Geschichtsbilder der jüdischer Minderheit in Rumänien* se dovedește a fi un cercetător fin și cu simțul răspunderii în afirmațiile sale. Redăm fraza de încheiere, care reflectă realitatea acestei chestiuni în România: „Angesichts der hier nur angerissenen strukturellen,

inhaltlichen und gestalterischen Übereinstimmungen mit der rumänischen Geschichtskultur erweisen sich die Juden in Rumänien als *Românii verzi*, als *wahre Rumänen* [Având în vedere concordanțele— aici doar schițate— structurale, de conținut precum și artistice, cu memoria colectivă românească, evreii din România se dovedesc a fi *români verzi*, *adevărați români*]”.

Ksenija Cronomarković și Aleksandra Salamuvić fac o analiză a modului în care s-a reflectat revoluția din România din 1989 în presa tipărită din Iugoslavia (p. 679–701), urmărind strategii discursive, denominative și predicative, exprimarea metaforică și mărcile emotivității. Un subcapitol al lucrării prezintă și relatările reprezentanților presei iugoslave despre modul în care au fost tratați de către români (p. 687–691).

O problemă îndelung discutată de către românii de pretutindeni, problema Moldovei dintre Prut și Nistru, este tratată dintr-o perspectivă mai rar întâlnită de către Jennifer R. Cash în *Who is a Real Russian? Revisiting the Moldovan Question* (p. 725–741). Cunoscătoare a problematicii din Republica Moldova din perspectiva antropologiei sociale, autoarea prezintă statutul etnicilor ruși, sau considerați ruși, în Republica Moldova, pornind de la recensăminte, limba în școala primară și cea secundară, contactele lingvistice și relațiile interetnice la diverse niveluri sociale.

Hendrik Kraft (p. 427–439) încearcă să găsească motivele pentru care manelele, cântate în principiu de etnicii țigani, sînt dezaprobatе în România, deși, conform percepției autorului, acestea ar avea o imensă popularitate. Probabil că explicațiile ar fi fost altele, dacă autorul ar fi făcut o diferență între popularitate și vizibilitate rezultată din comportamentul iresponsabil în spațiul public sau sau dacă ar fi identificat zona socială unde acestea sînt populare și ponderea respectivului segment social în Romania. Un indiciu pentru o astfel de percepție deformată este identificarea românilor prin emigranții țigani din România, confuzie provocată, din nefericire, și prin etnonimul *rrom*, perceput ca incorect politic în societatea românească, dar și în cea țigănească (cu excepția celor foarte puțini implicați politic), aceștia identificîndu-se prin etnonimul *țigani* și folosind în vorbire bogata familie lexicală a acestui cuvînt.

Celelalte opt articole din această a treia secțiune nu mai privesc în mod direct sau nu privesc deloc România ori spațiul românesc. În articolul *Kruševo, die Aromunen und das Makedonium* (p. 513–537), Joachim von Puttkamer reface contextul istoric și prezintă rolul aromânilor în acțiunea de emancipare de sub autoritatea turcă, acțiune care a condus la proclamarea efemerei Republici Crușevo în august 1903, cu centrul în orașul macedonean Crușevo, în care aromânii aveau o pondere demografică importantă, sau chiar erau majoritari, după informațiile lui Gustav Weigand. Apropiat ca tematică de studiul lui von Puttkamer este contribuția lui Peter Mario Kreuter, *The Flâneur of Salonica. The First Balkan War in the Private Correspondence of George I, King of Hellenes with Fritz Peter Uldall (1847–1931)* (p. 761–777). În *Eastern Orthodox and Western Latin Churches under Communism: Differences and Parallels* (p. 703–723), Vasilios Makrides analizează raporturile dintre bisericile creștine și regimul comunist în estul și sud-estul Europei. În *Cervantes, die Novelle und die Entstehung des Quijote* (p. 601–611), Harald Wentzlaff-Eggebert încearcă să argumenteze că romanul lui Cervantes ar fi fost proiectat inițial ca nuvelă. Christine Felbek și Andre Klump oferă o prezentare detaliată a importanței teatrului în difuzarea limbii și culturii ladine în Tirolul de Sud (p. 613–652). Andrea Meyer-Fraatz face o analiză a modului în care este receptat Jacques Brel la „cantautorul” croat Arsen Dedić (p. 653–677). Silvia Petzoldt face o analiză a romanului scriitoarei maghiare Alaine Polcz, *O femeie pe front*, dînd atenție nuanțelor autobiografice, îndeosebi violenței sexuale la care este supusă femeia în timpul războiului.

În articolul final al volumului *Die weiche Seite des Ali Pasha: der Löwe von Epirus und seine Vorliebe für Musik* (p. 779–795) autorii, Wolf Dietrich și Thede Kahl, pun în evidență o latură mai puțin cunoscută a lui Ali Pașa, și anume înclinația sa pentru muzică, o caracteristică mai greu de întrezărit la cel cunoscut sub numele de Leul din Epir, renumit prin brutalitatea sa, devenită legendară.

Volumul, divers în tematica abordată, îl omagiază pe profesorul Wolfgang Dahmen nu doar prin dedicare, ci și prin valoarea contribuțiilor, iar aceasta cu atît mai mult, cu cît mulți dintre autori i-au fost studenți sau doctoranzi.